

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΝΗΣΟ ΚΕΑ

Μεταξύ της 20/8 και 15/9/83 οι Dr. J. Cherry (Πανεπιστ. Cambridge), Dr. J. Davis (Πανεπιστ. Illinois), Κα Ε. Μαντζουράνη (Πανεπ. Αθήνας) και ομάδα συνεργατών έκαναν μια αρχαιολογική έρευνα επιφανείας 20 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων στο βορειοδυτικό τμήμα της νήσου Κέας (Εικ. 1). Την δεκαεξαμελή ομάδα συνεργατών απάρτισαν: 9 άτομα από το Πανεπιστήμιο Αθήνας, 4 άτομα από το Πανεπιστήμιο Cambridge, και από (1) ένα άτομο από τα Πανεπιστήμια Liverpool, Illinois και Washington. Η εκτέλεση του προγράμματος έγινε υπό την αιγίδα του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών και της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, με κύριες πηγές χρηματοδότησης την Εθνική Γεωγραφική Εταιρεία και την Βρετανική Ακαδημία και με επιπλέον επιχορήγηση του Πανεπιστημίου Illinois και της Σχολής Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Cambridge.

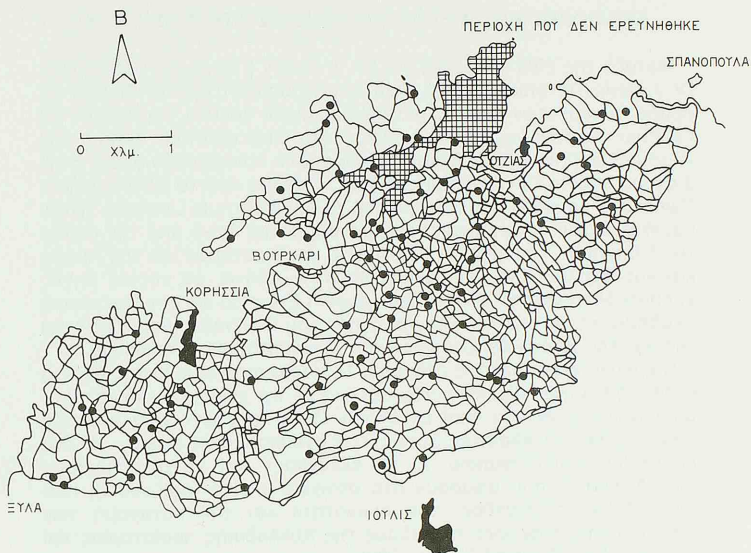
Η έρευνα είχε πολλούς στόχους. Το κύριο αντικείμενό της ήταν η συλλογή βασικών πληροφοριών σχετικά με την χωροχρονική κατανομή των οικισμών στο νησί με σκοπό 1) να τοποθετηθούν γνωστές προϊστορικές και κλασικές θέσεις, είτε ανεσκαμμένες είτε όχι, σ' ένα ευρύτερο τοπικό πλαίσιο, 2) να ελεγχθούν και να αναπτυχθούν *παράδειγματα*¹ που αφορούν στα στοιχεία εκείνα (ορίζουσες) που καθορίζουν το μέγεθος, την πυκνότητα και την κατανομή των οικισμών στις διάφορες περιόδους της Κυκλαδικής προϊστορίας και ιστορίας (Βλ. Wagstaff-Cherry 1982).

Ένας παραπλήσιος στόχος ήταν να αποκτήσουμε λεπτομερείς ποσοτικές πληροφορίες σχετικά με το διάσπαρτο αρχαιολογικό υλικό στην επιφάνεια του εδάφους (Background Noise) που αποτελεί την πρώτη ένδειξη για μια «αρχαιολογική θέση». Τα κατάλοιπα αυτά, ενώ δεν έχουν ερευνηθεί σε οποιοδήποτε πρόγραμμα αρχαιολογικής έρευνας της επιφάνειας στο χώρο του Αιγαίου, μπορούν ωστόσο να δώσουν σημαντικές πληροφορίες αυτά καθ' αυτά.

Ακόμα η έρευνα αυτή είχε στόχο να δώσει την ευκαιρία σε μία ομάδα φοιτητών του Αρχαιολογικού Τμήματος του Πανεπιστημίου της Αθήνας να αποκτήσουν επαφή και εμπειρία με τους σκοπούς και τις σύγχρονες μεθόδους μιας λεπτομερούς² αρχαιολογικής έρευνας επιφανείας.

1. Η λέξη *παράδειγμα* χρησιμοποιείται με την αρχική της σημασία για να αποδώσει τον όρο MODEL.

2. Η έννοια της λεπτομερούς (intensive) αρχαιολογικής έρευνας επιφανείας διακρίνεται από εκείνη της επιλεκτικής (extensive).

Εικ.1. Περιοχή της έρευνας επιφανείας (οι "θέσεις" και οι κυριότεροι σύγχρονοι οικισμοί).

Επισκόπηση της παλαιότερης βιβλιογραφίας για την Κέα

Μολονότι οι πρώτες αναφορές στις αρχαιότητες της Κέας συναντώνται στα ταξιδιωτικά ημερολόγια των Ευρωπαίων περιηγητών (Tournefort 1717) στην Ελλάδα και Ανατολή, η συστηματική έρευνα άρχισε μετά τον 19ο αιώνα. Οι πρώτες ανασκαφές έγιναν στην Καρθαία (Brønsted 1826, Graindor 1921) μιά από τις τέσσερεις κλασικές πόλεις του νησιού. Οι αρχαιοδίφες έστρεψαν επίσης την προσοχή τους στην καταγραφή των διατηρημένων αρχαίων μνημείων στο νησί (Brønsted 1826) και στη συλλογή μαρτυριών για την Κέα στα έργα των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων συγγραφέων (Pridik, 1892).

Την προσοχή των περισσότερων επισκεπτών στο νησί προσέλκυσε ένα λιοντάρι ολόγλυφο σε φυσικό πέτρωμα και ένας πολύ καλά διατηρημένος μεμονωμένος λίθινος πύργος πιθανόν της ύστερης κλασικής περιόδου. Τα αποτελέσματα αυτής της αρχικής φάσης της έρευνας έχει συνοψίσει ο Ψύλλας (1920) που κατέγραψε προσεκτικά τις γνωστές μέχρι τότε αρχαιότητες, συμπεριλαμβάνοντας κι ένα αριθμό μικρών θέσεων (πιθανόν αγροικιών) καθώς και αρκετούς μεμονωμένους πύργους. Στα μεταπολεμικά χρόνια οι έρευνες συνεχίστηκαν σε γνωστές θέσεις. Μικρές ανασκαφές έγιναν στην Καρθαία (Ντούμας 1963), στην Κορησσία (Ζαφειροπούλου 1965) και στον προϊστορικό οικισμό της Αγ. Ειρήνης (Welter 1954).

Ανασκαφές ευρείας κλίμακας στην Αγ. Ειρήνη από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (1960 και εξής) έχουν αποκαλύψει μεγάλα τμήματα του οικισμού, αναδεικνύοντάς τον σε μια από τις πιο σημαντικές θέσεις των προϊστορικών Κυκλάδων.

Η ίδια Αμερικανική ομάδα ερεύνησε επίσης και την Κεφάλα, θέση χρονολογούμενη στην Ύστερη Νεολιθική Εποχή (Coleman 1977). Εκτός από τις ανασκαφές, έχουν παράλληλα δημοσιευτεί λεπτομερείς μελέτες για τους ναούς της Καρθαίας και της Κορησσίας (Lauter 1979, Østby 1980), έχουν περισυλλεγεί πολλές ελληνικές και ρωμαϊκές επιγραφές και έχει τέλος εντοπιστεί ένας αριθμός καινούργιων θέσεων που περιλαμβάνει πύργους (Welter 1954), ένα τάφο της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (Caskey 1972, 372) και δύο επιπλέον Νεολιθικούς οικισμούς (Caskey 1972, 372 and Coleman 1977, 156-8).

Η σποραδική έρευνα και οι τυχαίες ανακαλύψεις έδωσαν το βασικό διάγραμμα της ιστορίας του νησιού. Δεν υπήρχε καμιά επιβεβαιωμένη ένδειξη για την κατοίκηση της Κέας πριν από τα τελικά στάδια της Νεολιθικής περιόδου, για την οποία γνωρίζουμε τρεις θέσεις: την Κεφάλα, οικισμό και νεκροταφείο όπου αποκαλύφθηκαν ίχνη κατεργασίας χαλκού (Coleman, 1977) και τις δύο μη ανεσκαμμένες θέσεις Παούρα & Συκαμιά (Caskey 1972, 358). Ο πιθανός αποικισμός της Κέας

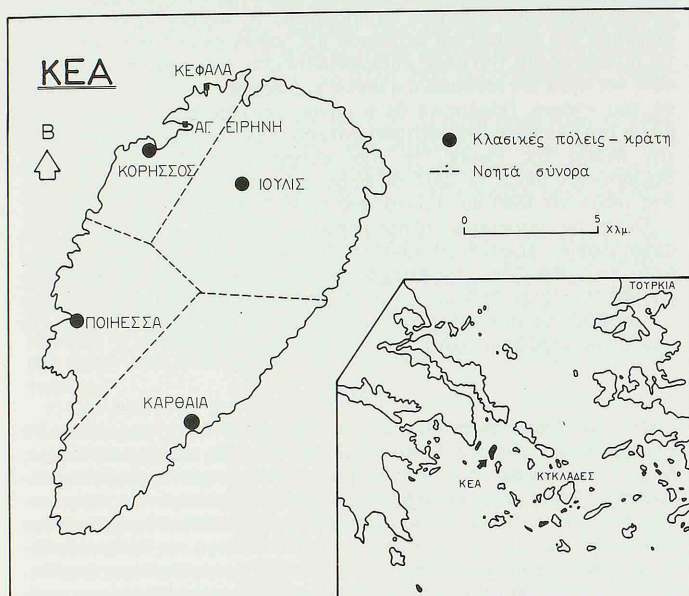
αυτή την εποχή και η απουσία παλαιότερων οικισμών συμφωνεί με την γενικότερη εικόνα που έχουμε για τις Κυκλάδες (Cherry 1981).

Ο μεγαλύτερος γνωστός προϊστορικός οικισμός της Κέας είναι η Αγ. Ειρήνη, που βρίσκεται σε μια χερσόνησο στον κόλπο του Αγ. Νικολάου στο βορειοδυτικό τμήμα του νησιού. Αυτός ο μικρός οικισμός (περίπου 1-1.5 εκτάρια)³ φαίνεται ότι κατοικήθηκε αρχικά στην Ύστερη Νεολιθική εποχή. Υπάρχει ένα κενό στην κατοίκηση ανάμεσα στην αρχική φάση και στην Πρωτοκυκλαδική II περίοδο. Η εκτεταμένη κατοίκηση της Πρωτοκυκλαδικής II περιόδου ακολουθείται από άλλο ένα κενό, μετά το οποίο ο οικισμός επανοικίζεται στη διάρκεια της Μέσης Κυκλαδικής εποχής. Τον 15ο αιώνα π.Χ. καταστρέφεται από σεισμό αλλά η κατοίκηση συνεχίζεται μέχρι τον 13ο αιώνα π.Χ. Μετά από την εποχή αυτή μόνον ένα κτίριο, ο ναός, παρουσιάζει ενδείξεις χρήσης.

Στη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού πολλά στοιχεία —κεραμική και άλλα— αποδεικνύουν τις σχέσεις του οικισμού με άλλα νησιά του Αιγαίου και την ηπειρωτική Ελλάδα. Με την εμφάνιση των Μινωϊκών ανακτόρων συχνές συναλλαγές με την Κρήτη φαίνεται να έχουν επηρεάσει σημαντικά την κοινωνικοοικονομική δομή του οικισμού. Η Αγ. Ειρήνη ενσωματώθηκε σ' ένα εμπορικό δίκτυο, που λειτούργησε καταρχήν σε μια κατεύθυνση νότου-βορρά ανάμεσα στην Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα (Cherry and Davis 1982; Schofield 1982)· και παρόλο που αναμφισβήτητα πολλά αντικείμενα ανταλλάσσονταν κατά μήκος αυτής της οδού το κυριότερο ενδιαφέρον των Κρητών θα πρέπει να ήταν τα μεταλλεία του Λαυρίου (άργυρος, μόλυβδος, χαλκός) στην Αττική κοντά στην Κέα (Gale and Stos-Gale 1982). Λίγο μετά την έναρξη του τακτικού εμπορίου με την Κρήτη, γύρω στα 1900 π.Χ. χτίστηκε ένα τείχος γύρω από τον οικισμό, το οποίο στη συνέχεια γύρω στα 1700-1600 π.Χ. αντικαταστάθηκε με περίβολο κατασκευασμένο από μεγάλους τετράγωνους λιθόπλινθους. Γύρω στο 1600 π.Χ. κτίστηκε ένα μεγάλο κτίριο, η Οικία Α (Cummer and Schofield 1984) εξοπλισμένη με όλες τις ανέσεις των σύγχρονων ανακτόρων και μεγάρων της Κρήτης (τοιχογραφίες και πολύπλοκο υδραυλικό σύστημα). Ίσως διέμενε η Élite της πόλης σ' αυτό το κτίριο. Μετά την σεισμική καταστροφή του 1450 π.Χ. μεγάλο μέρος του οικισμού ξανακτίστηκε και συνέχισε να κατοικείται. Ο ναός του οικισμού εξακολούθησε να χρησιμοποιείται στους Ελληνιστικούς χρόνους.

Στην ιστορική περίοδο, δηλαδή κατά τη διάρκεια της Αρχαϊκής και Κλασικής εποχής, υπήρχαν τέσσερεις πόλεις-κράτη στο νησί: η Ιουλίς, η Κορησός, η Καρθαία και η Ποιηέσσα (Bürchner 1921), Εικ. 2. Παρόλο

3. 1 εκτάριο = 10.000 μ².

ΕΙΚ. 2

που οι πόλεις-κράτη αποτελούσαν καμιά φορά συνασπισμό, συχνά δρούσαν ανεξάρτητα. Η κάθε πόλη είχε δικό της νόμισμα και νομοθετικό σώμα. Μετά την Ρωμαϊκή κατάκτηση της Ελλάδας η πιο ισχυρή πόλη-κράτος άρχισε να απορροφά τις πιο αδύνατες. Κατά τη διάρκεια του πρώτου και δεύτερου μ.Χ. αιώνα μόνο δύο ή τρεις από τις πόλεις-κράτη της Κέας σημειώνονται από τους αρχαίους συγγραφείς και κατά τον Μεσαίωνα η Ιουλίσ κυριάρχησε και έγινε πρωτεύουσα του νησιού. Παρέμεινε δε ο μόνος μεγάλος οικισμός στην Κέα μέχρι την Ελληνική Επανάσταση εναντίον των Τούρκων το 1821. Μετά την πτώση της Ρώμης, το νησί ελεγχόταν διαδοχικά από τους Βυζαντινούς μέχρι το 1207, διάφορους δυνάστες Ενετικής προέλευσης μέχρι το 1566 και τελικά από τους Τούρκους.

Όλες τις παραπάνω πληροφορίες έλαβε υπ' όψη της η νέα αρχαιολογική έρευνα επιφανείας. Οι ανασκαφές των οικισμών της Νεολιθικής περιόδου, της Εποχής του Χαλκού καθώς και της Κλασικής εποχής παρείχαν δεδομένα για την στρωματογραφική συνέχεια του πολιτισμού στο νησί, επιτρέποντας έτσι την άμεση ταύτιση του υλικού που συγκεντρώθηκε κατά την έρευνα επιφανείας.

Στόχοι

Με την διεπιστημονική έρευνα πρώτος στόχος μας ήταν να καταγράψουμε όσο το δυνατόν πληρέστερα τις σωζόμενες θέσεις όλων των περιόδων στην περιοχή που ερευνήσαμε· αυτό θα αποτελούσε τη βάση για μια διαχρονική μελέτη των αλλαγών της οργάνωσης των οικισμών και της προσαρμογής του ανθρώπου μέσα σε μια σαφώς οριοθετημένη νησιωτική περιοχή. Η επιλογή της Κέας στηρίζεται σε δύο ειδικούς και σχετικούς μεταξύ τους προβληματισμούς:

1) Τα αποτελέσματα των ανασκαφών και ερευνών (Βλέπε παραπάνω) υποδηλώνουν ότι σ' όλη τη διάρκεια της Χαλκής Εποχής ο πληθυσμός της Κέας είχε συγκεντρωθεί στην Αγ. Ειρήνη και δεν υπήρχαν ίχνη άλλων οικισμών στον περίγυρο αυτής της θέσης. Από τα ίδια δεδομένα προκύπτει ότι στη Ρωμαϊκή εποχή και τον Μεσαίωνα η Ιουλίσ κυριάρχησε στο υπόλοιπο νησί και ο περισσότερος πληθυσμός συγκεντρώθηκε εκεί, παρότι η τοποθεσία της πόλης δεν ευνοούσε το εξωτερικό εμπόριο και την επικοινωνία. Αντίθετα οι γραπτές και αρχαιολογικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ότι η κλασική Κέας ήταν χωρισμένη σε τέσσερες ανεξάρτητες πόλεις-κράτη οι οποίες επίμονα διατηρούσαν την αυτονομία τους, κάτι αξιοπρόσεκτο για ένα τόσο μικρό νησί και σ' αντίθεση με τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων, τα οποία είχαν μόνο μία πόλη-κράτος. Γιατί οι πόλεις της Κέας συνέχισαν να διεκδικούν την αυτονομία τους για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα όταν αρκετοί παράγοντες πρέπει να είχαν ουσιαστικά ενθαρρύνει την

συγχώνευσή τους σε μια και μόνη πόλη; Κοινοί πολιτικοί θεσμοί και θρησκευτικά έθιμα, κοινοί μύθοι και παραδόσεις καθώς και άλλοι λόγοι μάλλον θα έπρεπε να είχαν επιδράσει, ώστε οι Κείοι να δρουν περισσότερο σαν πολίτες της Κέας παρά των μεμονωμένων πόλεων-κρατών, όσον αφορά στις σχέσεις τους με τον έξω κόσμο και σε περιόδους ειρήνης (π.χ. σε θρησκευτικές γιορτές όπως στα Πανελλήνια ιερά) και σε πόλεμο (π.χ. ως μέλη μιας ομοσπονδιακής κυβέρνησης).

Θελήσαμε να εξετάσουμε με την έρευνα αυτή ποιοί ήταν οι λόγοι που οι τέσσερεις πόλεις-κράτη της ιστορικής εποχής παρέμειναν αυτόνομες και γιατί και πότε συνενώνονταν όταν συνενώνονταν· ακόμα και το πώς η αγροτική ενδοχώρα ήταν οργανωμένη εκείνους τους χρόνους.

2) Η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα επιφανείας στη Μήλο (Cherry 1982) μάλλον δείχνει ότι ο βαθμός πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης από τον εξωτερικό κόσμο είναι ο κύριος παράγοντας που ελέγχει τα δημογραφικά επίπεδα, την συγκέντρωση του πληθυσμού, την κλίμακα της ιεράρχησης και διαφοροποίησης μιας «θέσης» καθώς και την δομή και ολοκλήρωση της ενδο-νησιωτικής αγροτικής παραγωγής.

Η Κέα βρίσκεται πιο κοντά στην ηπειρωτική Ελλάδα από τις άλλες Κυκλάδες και στη διασταύρωση μεγάλων θαλασσίων οδών. Έτσι λοιπόν αναμέναμε ότι, σαν μία ακραία περίπτωση, η Κέα θα έρριχνε κάποιο φως στους τρόπους με τους οποίους μεγάλης κλίμακας πολιτικά και οικονομικά κέντρα (δίκτυα) επιδρούν στην εσωτερική σύνθεση και οργάνωση μικρότερων τοπικών μονάδων στην πάροδο του χρόνου.

Το αρχικό σχέδιο της έρευνας (Cherry and Davis 1983) είχε στόχο τη λεπτομερή γνωριμία της επιφάνειας, τουλάχιστον σε ένα τμήμα καθεμιάς από τις τέσσερεις ιδεατές περιοχές των κλασικών πόλεων-κρατών, έτσι ώστε να διερευνηθούν ομοιότητες και διαφορές στα αποτελέσματα της οικονομικής επίδρασης και πολιτικής ενσωμάτωσης στο επίπεδο των μικρότερων πολιτικών μονάδων στο νησί. Για διάφορους λόγους η πρόταση αυτή δεν έγινε δεκτή. Στη συνέχεια χορηγήθηκε άδεια για ένα ερευνητικό πρόγραμμα μόνο στο βορειοδυτικό τμήμα του νησιού: αυτό καλύπτει τμήματα των πιθανών περιοχών της Ιουλίδας και Κορησσίας και περιλαμβάνει όλη την άμεση ενδοχώρα των σημαντικών θέσεων της Αγ. Ειρήνης και Κεφάλας. Η περιοχή για την οποία μας δόθηκε άδεια, ερευνήθηκε ολόκληρη συστηματικά, εκτός από ένα κομμάτι περίπου 2 χλμ.² για το οποίο ο ιδιοκτήτης δεν έδωσε άδεια.

Μέθοδος της αρχαιολογικής έρευνας επιφανείας

Η ζώνη της έρευνας αποτελείτο από μια περιοχή οριζόμενη στο βορρά από την θάλασσα και στο νότο από ένα ακανόνιστο τόξο που εκτείνεται από τον όρμο Ξύλα στα δυτικά ως το νησάκι Σπανοπούλα στα βορειοανατολικά. Τρεις ομάδες από πέντε ή έξι άτομα η καθεμία εργάστηκαν ανεξάρτητα σε διαφορετικά μέρη της ερευνητικής ζώνης. Ο υπεύθυνος της έρευνας σε κάθε ομάδα άλλαζε σε τακτά χρονικά διαστήματα. Το εξαιρετικά τραχύ τοπίο του νησιού επέτρεψε στην κάθε ομάδα να καλύψει μόνο περίπου 40 εκτάρια κάθε μέρα. Την ελάχιστη μονάδα έρευνας αποτέλεσαν οι αγροί, οι περισσότεροι σήμερα εγκαταλελειμένοι, που είναι οριοθετημένοι με τράφους από ξερολιθιά κτισμένους σ' άγνωστη χρονική περίοδο. Όπως απέδειξε το αεροφωτογραφικό υλικό της RAF 1943-1945, που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, η διάταξη των αγρών παρέμεινε σχεδόν η ίδια μέχρι σήμερα με μικρές μόνο αλλαγές. Αυτές οι αεροφωτογραφίες χρησιμοποιήθηκαν επί τόπου και αποτέλεσαν τη βάση για την σύνταξη χάρτη με κλίμακα 1:10.000, ο οποίος συμπληρώθηκε από χάρτες του Υ.Χ.Ο.Π. (1978) για μέρος μόνο της περιοχής. Κάθε αγρός αριθμήθηκε χωριστά και διανύθηκε από τα μέλη της ομάδας σαν μονάδα· τα μέλη της ομάδας απειχαν το ένα από το άλλο διάστημα 10 έως 30 μ., ανάλογα με την τοπογραφία του χώρου και την παρεχόμενη ορατότητα εξαιτίας της θλάστησης. Για κάθε αγρό καταγράφηκαν μετρήσεις του υπάρχοντος υλικού δηλ. της κεραμικής, των κραμάτων, του οψιανού και άλλων ευρημάτων με την χρήση χειροκίνητων ειδικών μετρητών.

Το ποσοστό του περιορισμού ή όχι της ορατότητας σε κάθε αγρό εκτιμήθηκε με οπτική παρατήρηση και επίσης καταγράφηκε. Αυτά τα δεδομένα μαζί με πληροφορίες σχετικά με την κλίση και τον τύπο του εδάφους παρέχουν με λογική αντικειμενικότητα την ποσοτική εκτίμηση για την πυκνότητα του διάσπαρτου αρχαιολογικού υλικού (Background Noise) βάσει του οποίου καθορίζονται οι «θέσεις». Επίσης επιτρέπουν κάποια εκτίμηση της ανθρώπινης δραστηριότητας έξω από την αρχαιολογική θέση σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, όπως π.χ. διάθεση απορριμάτων κ.ά.

Εντοπίσαμε και περιγράψαμε με τις ακόλουθες δύο συμπληρωματικές μεθόδους τις «θέσεις» εκείνες που κρίναμε ότι σαφώς οριοθετούνταν και παρουσίαζαν συνεχή συσσώρευση αρχαιολογικού υλικού σε πυκνότητα που σίγουρα ξεπερνούσε το επίπεδο του διάσπαρτου (Background Noise). Οι μέθοδοι αυτές ήταν:

- 1) Καταμέτρηση και συλλογή κάθε είδους υλικού μέσα σε κυκλικές ζώνες (επιφανείας 5 τ.μ.) τοποθετημένες ανά διαστήματα 10 μ. κατά μήκος δύο κατ' ορθήν γωνία τεμνομένων διατομών, και

- 2) Συλλογή μόνο διαγνώσιμου (ή δυνάμει διαγνώσιμου) υλικού από

κάθε ένα από τα τέσσερα τεταρτημόρια που ορίζουν οι παραπάνω διατομές. Το αντικείμενο των δύο αυτών μεθόδων ήταν η συλλογή βασικών στοιχείων σχετικά με το μέγεθος, το σχήμα και την σχετική πυκνότητα κάθε «θέσης» κατά τρόπο χρονικά αποτελεσματικό, που ταυτόχρονα θα μεγιστοποιούσε την συλλογή πληροφοριών ικανών να βοηθήσουν στη χρονολόγηση της «θέσης». Χρησιμοποιήσαμε έντυπα για την καταγραφή των στοιχείων κάθε «θέσης» και για την σύνταξη πινάκων με τα διάφορα είδη ευρημάτων κατά κυκλική ζώνη και τεταρτημόριο. Αυτά τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στο τοπικό μουσείο για περαιτέρω μελέτη.

Άλλες δραστηριότητες της έρευνας ήταν η χαρτογράφηση μορφολογικών χαρακτηριστικών της «θέσης», φωτογράφιση και συμπληρωματικές σημειώσεις στα ημερολόγια κάθε ομάδας. Σε τρεις θέσεις ήδη γνωστές πριν από αυτή την έρευνα (στην Κεφάλα και Παούρα της Νεώτερης Νεολιθικής εποχής και στην ακρόπολη της κλασικής πόλης της Κορησσίας) έγινε λεπτομερής μελέτη.

Ιδεατοί κάναβοι (Grid Lines) των 20 ή 25 μ. τοποθετήθηκαν πάνω από την επιφάνεια κάθε θέσης και έγιναν καταγραφές στοιχείων σχετικά με την πυκνότητα των ευρημάτων, τους τύπους και την χρονολογία τους. Στην Κορησσία έγινε επίσης χαρτογράφηση της διατηρούμενης αρχιτεκτονικής για την συμπλήρωση των υπαρχόντων χαρτών (Welter 1954). Το βασικό αντικείμενο της εργασίας αυτής ήταν να αποκτήσουμε στοιχεία κατάλληλα για την σύνταξη λεπτομερών και σχετικής ακρίβειας χαρτών με την κατανομή της πυκνότητας, ενώ παράλληλα συγκεντρώσαμε μικρές ποσότητες διαγνώσιμου υλικού σημαντικών για την έρευνα.

Πρώτα αποτελέσματα της έρευνας

Εξετάσαμε περίπου χίλιους (1.000) αγρούς έχοντας πάντοτε τους περιορισμούς που μας επέβαλλαν η βλάστηση και η βατότητα του χώρου. Από την εξέτασή τους εντοπίσαμε περίπου εβδομήντα (70) αρχαιολογικές θέσεις. Στις πιο πολλές περιπτώσεις, αυτές οι «θέσεις» ήταν προηγουμένως άγνωστες, λίγες μόνο είχαν εντοπιστεί από παλαιότερους μελετητές της αρχαιολογίας της Κέας αλλά ποτέ δεν είχαν μελετηθεί με λεπτομέρεια (Ψύλλας 1920).

Τουλάχιστον το ένα τέταρτο των «θέσεων» απειλείται σήμερα από την κατασκευή νέων σπιτιών και την διάνοιξη δρόμων.

Κάποια συγκεκριμένα «πρότυπα» για την χρονολογία και κατανομή των «θέσεων» είναι ήδη γνωστά. Το γενικό συμπέρασμα είναι η σπανιότητα του προϊστορικού υλικού. Οι αρχαιότερες θέσεις που εντοπίστηκαν στη διάρκεια της έρευνας είναι δύο μικρά αλλά πυκνά σύνολα οφιανού, που χρονολογούνται στην Ύστερα ή Τελική φάση

της Νεολιθικής εποχής και είναι σχεδόν σύγχρονα με τις ήδη γνωστές θέσεις Κεφάλαια και Παούρα, με τις οποίες γειτονεύουν· είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα επειδή τόσο παλαιές θέσεις είναι σπάνιες στις Κυκλάδες. Οψιανός βρέθηκε σχεδόν σε όλους τους αγρούς που ερευνησαμε αλλά δεν είναι πάντα δυνατό να χρονολογηθεί και ένα μεγάλο μέρος του υλικού αυτού ίσως να σχετίζεται με αγροτικές δραστηριότητες της ιστορικής περιόδου. Το υλικό της εποχής του Χαλκού είναι σπάνιο και κυρίως συνίσταται από μικρές ποσότητες διαγνώσιμης κεραμικής, που βρέθηκε είτε μεμονωμένα είτε σε «θέσεις» που κατεξοχήν κυριαρχεί κεραμική της Αρχαϊκής μέχρι την Ρωμαϊκή εποχή. Μια γεωμορφολογική μελέτη πιθανόν να μπορεί να καθορίσει, εάν αυτό οφείλεται στη λειτουργία διαφοροποιητικής φθοράς με την πάροδο του χρόνου ή εάν οι προϊστορικοί οικισμοί ήταν πιο συγκεντρωμένοι και λιγώτερο πυκνοί από ότι οι οικισμοί των μετέπειτα χρόνων.

Αυτή η γενική απουσία ουσιαστικών αγροτικών οικισμών εκτός της περιοχής της Αγ. Ειρήνης —κεντρικού οικισμού— στη διάρκεια της Μέσης και Ύστερης εποχής του Χαλκού εναρμονίζεται απόλυτα με το γενικό «πρότυπο» στις Κυκλάδες, όπως αυτό προέκυψε από τα αποτελέσματα αντίστοιχης έρευνας στη Μήλο (Cherry 1982) και είναι σημαντικό για τους θεωρητικούς προβληματισμούς που σκιαγραφήθηκαν πιο πάνω. Από την άλλη μεριά το γεγονός ότι το ίδιο είδος «προτύπων» φαίνεται να επικρατεί στη διάρκεια της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου είναι ταυτόχρονα αινιγματικό και απροσδόκητο, σε αντιδιαστολή με τον πλούτο των «θέσεων» αυτής της περιόδου σε νησιά όπως η Σίφνος, η Μήλος, η Νάξος.

Λίγες αρχαιολογικές έρευνες επιφανείας έχουν αποκαλύψει σημαντικό υλικό της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου και κατ' αυτή την έννοια η Κέα δεν αποτελεί εξαίρεση. Η πλειονότητα των θέσεων που εντοπίστηκαν χρονολογούνται στην Ύστερη Αρχαϊκή και στην Κλασική περίοδο. Πάνω από τα 3/4 του συνολικού αριθμού των «θέσεων» χρησιμοποιούνται κατ' αυτούς τους χρόνους κι ένας μικρός αριθμός απ' αυτές ξεπερνούσε σ' έκταση το 1 εκτάριο, που φαίνεται να σημαίνει ότι ήταν μικρές αγροικίες. Οκτώ από τις «θέσεις» θρίσκονταν κοντά σε θεμέλια τετράγωνων λιθόκτιστων πύργων.

Είναι σαφές ότι στη διάρκεια του 7ου μέχρι τον 2ο αιώνα π.Χ. στην Κέα επικράτησε η εξής δομή στην κατοίκηση: πολλοί μικροί αγροτικοί οικισμοί οι οποίοι ελέγχονταν και ήταν υπό την κυριαρχία των αστικών κέντρων των πόλεων-κρατών. Αυτό το «πρότυπο» φαίνεται ότι διαλύθηκε στη διάρκεια των Ελληνιστικών και Πρώιμων Ρωμαϊκών χρόνων, περίοδο για την οποία πολύ μικρότερος αριθμός αγροτικών θέσεων είναι γνωστός και κατά την οποία άρχισε να παρατηρείται

κάποια μορφή συνοικισμού. Εντούτοις, όπως συμβαίνει και με πολλές άλλες περιοχές στην Ελλάδα, στις οποίες έγινε αρχαιολογική έρευνα επιφανείας, η Ύστερη Ρωμαϊκή εποχή εμφανίζεται σαν το σημείο κορύφωσης της πυκνότητας των «θέσεων» και τα πάμπολλα τυχαία ευρήματα της Ύστερης Ρωμαϊκής και Πρώιμης Βυζαντινής εποχής στους αγρούς μαρτυρούν την ένταση της αγροτικής δραστηριότητας σ' αυτή την περίοδο. Μετά τον 13ο αιώνα μ.Χ. τα στοιχεία για την ύπαρξη οικισμών λιγοστεύουν.

Αυτά τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται να είναι σύμφωνα σε γενικές γραμμές με τα «πρότυπα» τα οποία σχηματίστηκαν από τυχαίες ανακαλύψεις και πρόχειρη έρευνα στο νησί τον προηγούμενο αιώνα, ενώ παράλληλα προσφέρουν πολλά σημεία για προβληματισμό και επεξηγήσεις.

Το πρόγραμμά μας συμπληρώθηκε με ανθρωπολογική και ιστορική μελέτη της σύγχρονης Κέας. Τα μεγάλα θέματα πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης και των αποτελεσμάτων τους στη γενική μορφολογία του οικισμού μεταφέρονται έτσι μέχρι το παρόν.

Ελπίζουμε ότι σύντομα η μελέτη θα δημοσιευτεί σε μονογραφία και μαζί με τα αποτελέσματα της μελέτης άλλων ομάδων που εργάζονται με άλλες μεθόδους σ' άλλα σημεία του νησιού, θα δώσει μια σαφή εικόνα της κατοίκησης όλου του νησιού στα πιο πολλά στάδια του παρελθόντος και κατ' αυτό τον τρόπο θα φωτίσει τους γενικούς στόχους αυτού του είδους της έρευνας, όπως σκιαγραφήθηκαν παραπάνω.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Brønsted P., 1826. *Reisen und Untersuschungen in Griechenland I*, Paris.
2. Büchner L., 1921. «Keos». *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, vol. 11, no. 1, pp. 182-189.
3. Caskey J.L.
1971. «Investigations in Keos, part I: Excavations and explorations», *Hesperia*, vol. 40, pp. 358-396.
1972. «Investigations in Keos, part II: A conspectus of the pottery». *Hesperia*, vol. 41, pp. 375-401.
4. Cherry J. F., 1981. «Pattern and process in the earliest colonisation of the Mediterranean islands». *Proceeding of the Prehistoric Society*, vol. 47, pp. 41-68.
5. Cherry, J. F., and Davis, J. L.
1982. «The Cyclades and the Greek mainland in LC I: The evidence

- of the pottery». *American Journal of Archaeology*, vol. 86, pp. 333-341.
1983. «The Keos project». Pp. 275-277 in *Archaeological Survey in the Mediterranean Area*, 416 pp, illus., D. R. Keller and D. W. Rupp eds. Biritish Archaeological Reports, Oxford.
6. Coleman, J. E., 1977. *Keos I: Kephala, a late Neolithic settlement and cemetery*, 173 pp., illus. Princeton University Press.
 7. Cummer W. - Schofield E., 1984. *Keos III. Ay. Irini, House A*. Mainz.
 8. Gale N. - Stos Gale Z., 1982. «Thorikos, Perati, and Bronze Age Silver production in the Laurion, Attica», *Miscellanea Graeca*, vol. 5, p. 97-103.
 9. Graindor P., 1921. «Kykladika», *Musée Belge*, vol. 25, p. 83 ff.
 10. Lauter H., 1979. «Bemerkungen zum Archaischen Tempel von Koresia», *AA*, vol. 94, p. 6-16.
 11. Ντούμας Χ., 1963. «Καρθαία Κέας: Καθαρισμός Ναών», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τόμος 18, σελ. 281-2.
 12. Østby E., 1980. «The Athenaion of Karthaia», *Opuscula Atheniensi*, vol. 13, p. 189-223.
 13. Pridik, 1892. *De Cei insulae rebus*.
 14. Tournefort M. P., 1717. *Relation d'un Voyage du Levant*, p. 126 ff, Amsterdam.
 15. Schofield E., 1982. «The Western Cyclades and Crete: A special Relationship», *Oxford Journal of Archaeology*, vol. 1, p. 9-25.
 16. Wagstaff M. and Cherry J. F., 1982. «Settlement and Population change», in *An Island Polity: The Archaeology and Exploitation in Melos*, C. Renfrew and M. Wagstaff eds., Cambridge University Press.
 17. Welter G., 1954. «Von griechischen Inseln: Keos I», *AA*, vol. 69, p. 47 ff.
 18. Ψύλλας Ι., 1920. *Η ιστορία της νήσου Κέας*. Αθήναι.
 19. Ζαφειρόπουλος Ν., 1965. «Κυκλάδες Κέως», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τόμ. 20, Μέρος Β3 Χρονικά, σελ. 507-8.

SUMMARY

Eleni Mantzourani, John Cherry, Jack Davis, *An Archaeological Survey on the island of Keos*

An archaeological intensive surface survey of c. 20 sq kms in the northwestern part of Keos was conducted in August and September 1983 under the joint direction of Dr. John Cherry (University of Cambridge), Dr. Jack Davis (University of Illinois at Chicago) and Ms Eleni Mantzourani (University of Athens). The team of 16 persons consisted of professional archaeologists and graduate students from Universities of Cambridge, Liverpool, Illinois, Washington and Athens.

The main research goal was to investigate and explain the apparent political unification and nucleation of the island in the Bronze Age and Medieval times which stands in contrast to the political fragmentation of the island in the Archaic, Classical and Hellenistic times, a feature of Keian history which is atypical of other Aegean islands. Special attention was given to the systematic recording of «background noise» or non-site data, in order to provide the criteria for the definition of locations treated as «sites». Some 70 sites were encountered, dating between the Final Neolithic and Byzantine-Turkish periods; especially abundant was material of the Archaic and Roman eras, while the prehistoric finds of all periods were rather rare.

The project was conducted under the auspices of the Greek Ministry of Culture and Sciences and the American School of Classical Studies at Athens.